

Tone Ferenc

PISMO EDVARDA KARDELJA IZ SRBIJE 17. OKTOBRA 1941

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani je pred desetimi leti začel načrtno izdajati dokumente organizacij in ustanov narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem, in sicer v ediciji Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 1941—1945. Prva knjiga vsebuje dokumente od marca 1941 do marca 1942. Med njimi je tudi nekaj pisem vodstev narodnoosvobodilnega gibanja Jugoslavije in Slovenije oziroma njenih članov. Ko je uredniški odbor izbral dokumente, da jih objavi v tej knjigi, še ni imel na voljo pisma člana politburoja CK KPJ in vrhovnega štaba narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije Edvarda Kardelja z dne 17. oktobra 1941. Izvirnik tega pisma je italijanska policija našla pri organizacijskem sekretarju KPS Tonetu Tomšiču, ko ga je v zgodnjih jutranjih urah 10. decembra 1941 prišla na njegovem stanovanju v Aljaževi ulici 6 v Ljubljani. V gradivu sodnega procesa proti Tonetu Tomšiču in soobtoženim, ki je bil 15. in 16. maja 1942 pred vojaškim sodiščem italijanske II. armade v Ljubljani, je med dokaznim gradivom obtožnice tudi kratek povzetek tega Kardeljevega pisma, in sicer v italijanskem jeziku.¹ Kje je izvirnik, še ni znano; verjetno ga je vojaško sodišče italijanske II. armade v Ljubljani poslalo ustreznemu (sodnemu) oddelku pri generalnem štabu (SMRE) ali vrhovnem vojaškem poveljstvu (Comando Supremo) italijanske vojske v Rimu. Po nekaterih podatkih naj bi to gradivo še pred nekaj leti hranil National Archives Washington, ki hrani velike količine arhivskega gradiva italijanske vojske.

Pri pregledovanju arhivskega gradiva italijanskega notranjega ministrstva iz let 1941—1945 v osrednjem državnem arhivu v Rimu (za dovoljenje, da sem kot prvi raziskovalec prišel do tega gradiva, in za vsestransko pomoč sem dolžan zahvalo gospodu Constanzu Casucciju, pomočniku ravnatelja tega arhiva) sem v fondu oddelka za splošne in zaupne zadeve generalne direkcije javne varnosti² našel na poročilo ljubljanskega kvestorja Ettoreja Messana z dne 13. decembra 1941, ki ima v prilogi tudi italijanski prevod celega Kardeljevega pisma iz Srbije z dne 17. oktobra 1941. Čeprav je iz vsebine pisma mogoče kaj hitro ugotoviti, da je bilo napisano v Srbiji, je kvestor Messana v poročilu zapisal, da je »verjetno prišlo v Ljubljano iz Hrvatske ali južne Dalmacije«. Zanimivo je, da je prevajalec pisma izpustil podpis, ki je — sodeč po drugih pismih — moral biti na izvirniku.

Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji je Kardeljevo pismo prejelo šele 25. novembra 1941, hkrati z nekaterimi drugimi dokumenti.³ Menilo je: »Sprejeto pismo od sodruga B(evca) in navodila od Starega⁴ so za nas zelo dragocena...«⁵ Kaže, da je bilo to pismo — če izvzamemo bilten glavnega oziroma vrhovnega štaba narodnoosvobodilnih odredov Jugoslavije, ki ga je verjetno dobivalo že prej — prvi dokument, ki ga je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji prejelo

¹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 1941—1945, knjiga 1 (dalje navajam Dokumenti lj. rev. Sl.), dok. 86, op. 2.

² Archivio Centrale dello Stato, Roma, Ministero dell'Interno, Direzione generale P. S. Divisione affari generali e riservati 1930—1955, anno 1941, busta 8.

³ Dokumenti lj. rev. Sl., dok. 86 (poročilo CK KPS konec novembra 1941).

⁴ Glej op. 10!

⁵ Dokumenti lj. rev. Sl., dok. 86.

od CK KPJ ali od glavnega oziroma vrhovnega štaba narodnoosvobodilnih odredov Jugoslavije po začetku vstaje. Vsekakor pa je to pismo prvi dokument, ki ga je prejelo po odhodu komandanta in politkomisarja glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Franca Leskoška-Luke in Mihe Marinka-Poldeta iz vrhovnega štaba narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije v začetku oktobra 1941 ter hkrati prvo pismo, ki mu ga je poslal Edvard Kardelj po svojem prihodu na sedež vrhovnega štaba in politbiroja CK KPJ v Užicu konec septembra ali v začetku oktobra 1941.

Kardeljevo pismo z dne 17. oktobra 1941 je pomemben vir za preučevanje zgodovine narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem. Zato je ustrezno, da ga objavimo na tem mestu.

17. oktober 1941

Dragi tovariši!

Na seji vodstva, na kateri se je ocenjeval položaj v Sloveniji, so se ugotovila naslednja dejstva: a) da je politična linija slovenskega vodstva pravilna, b) da je bila osnovna linija razvoja partizanstva pravilna (glej Titovo pismo o vaših nalogah, ki ste ga prejeli nedavno),⁶ c) nagel tempo razvoja zlasti glede nastajanja partizanstva, d) popustljivo stališče do dezertarjev, skrivačev in simulantov v partiji in zunaj nje itd.

Da je ta ocena pravilna, sem se prepričal že prve dni po svojem prihodu v Srbijo, ko sem opazil, da je srbsko partizansko gibanje prešlo enake faze razvoja kot v Sloveniji, toda hitreje, povezujoč se s široko ljudsko vstajo, ki je mobilizirala srbska naselja. Slabost Slovenije torej ni v osnovni liniji, pač pa v premalo skladnem in prepočasnem uresničevanju te linije in zlasti tistega kar je v 2. številki. »Dela«.⁷

Obstajajo torej vse subjektivne in objektivne možnosti za širši razvoj partizanskega gibanja v Sloveniji. V mnogih zadevah ste na boljšem kot naši tovariši tukaj: v pogledu organizacije in enotnosti. Sedaj, ko gledam rezultate slovenske Osvobodilne fronte iz Srbije, kjer našo borbo ovirajo vseh vrst junaki divjega zahoda, se mi vaši uspehi zdijo še bolj pomembni, kakor pa so se mi zdeli v Ljubljani. Glejte, da boste ohranili Osvobodilno fronto! Ona pomeni za nas bazo, kakršne nima noben zatiran narod, glede na njeno proletarsko avantgardo. Kolikor bolj se bo razvijalo partizansko gibanje, toliko bolj jo boste morali ceniti kot pomembno poročilo za čistočo zaledja — ki je npr. v Srbiji najšibkejša točka.⁸ Če boste poleg te zdrave politične baze, ustvarjene

⁶ Kaže, da Titovo pismo iz prve polovice ali iz srede oktobra 1941 sploh ni prišlo v Slovenijo. Po sprejemu Kardeljevega pisma, ki ga tu objavljamo, je CK KPS v svojem poročilu CK KPJ konec novembra 1941 napisal, da še ni dobil Titovega pisma. Tudi 5. decembra 1941 je poročal, da še ni dobil Titovega pisma. Kaže da se od tega pisma nista ohranila niti izvornik niti kopija, saj ju ni mogoče najti med tovrstnim arhivskim gradivom. (Dokumenti IJ, rev. Sl., dok. 86 in 94.)

⁷ Druga številka organa CK KPS Delo, ki je izšla konec avgusta 1941, je objavila članek Edvarda Kardelja Veliki boj svobodoljubnih narodov proti fašističnim razbojnikom in Za Osvobodilno fronto sloveskega naroda, članek Borisa Kidriča Izdajstvo reakcionarne buržoazije nad lastnim narodom članek Franca Leskoška Za enotnost proletariata Slovenije, članek dr. Aleša Beblerja Razširimo sabotažno akcijo in Za večji razmah partizanstva, članek Razširimo in učvrstimo partijske organizacije ki ga je verjetno napisal Tone Tomšič ter članek Naloga političnih komisarjev. (Delo 1941, 1942. Ponatis. Ljubljana 1947, str. 53–71 in 230; Dokumenti IJ, rev. Sl., dok. 23–25.)

⁸ Ta ocena razvoja narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem torej popolnoma nasprotuje neugodni in napačni oceni, ki jo je na osnovi pomanjkljivih podatkov izreklo posvetovanje predstavnikov pokrajinskih poveljstev partizanskih čet v Stolicah pri Krupnju 26. septembra 1941 in ki jo je objavila 7./8. številka Biltena Vrhovnog štaba narodnoosvobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije dne 1. oktobra 1941. (Prim.: Zbornik dokumenata i podataka o narodnoosvobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom II, str. 71–74; M. Marinko, Moji spomini, Ljubljana 1971, str. 257–258.)

v Sloveniji z Osvobodilno fronto, znali uporabiti izkušnje čudovite partizanske akcije v Srbiji (ali bolje srbske narodne vstaje), izkušnje, s katerimi ste se seznanili vi sami; prvič z našim obiskom teh krajev in na sestankih, drugič, prek pisma TT.,⁹ tretjič, prek priloženega pisma z navodili vrhovnega štaba,¹⁰ in četrtič, iz teh mojih ugotovitev, torej ni mogoče, da se partizanska akcija v Sloveniji ne bi razvijala uspešno.

Partijski kadri. Že po vaših prvih izgubah na Štajerskem (Šlander itd.)¹¹ se je videlo, da bomo v starih krajih težko obdržali našo kompromitirano vodilno dejavnost. To mnenje potrjujejo razmere v Beogradu, kjer je pritisk združenih okupatorjev in domačih izdajalcev večji in uspešnejši. Če hočete rešiti to aktivnost pred uničenjem (to velja tudi za Ljubljano), menim, da bi bilo treba ukreniti sledeče:

a) (poslati) nove še nekompromitirane osebe v rajonska in okrožna vodstva; b) treba je določiti sekretarje za severno Slovenijo, za Gorenjsko in Brežice, da bodo z vsakodneвно pomočjo uspešno podpirali nove in šibke okrožne in rajonske komiteje; c) poslati kompromitirane aktiviste v partizanske oddelke kot komandante (in politkomisarje)¹² itd., s čimer bomo dosegli dvojni namen: rešili bomo aktiviste pred uničenjem in hkrati pospešili partizansko akcijo; d) ti kompromitirani aktivisti, ki jih pošljete v partizane, bodo tudi opravljali partizansko¹³ delo po vaseh in na območjih, ki jih bodo partizanski oddelki očistili in zasedli (propaganda Osvobodilne fronte, aktivnih simpatizerjev, partizanske celice itd. (Ta korak morate storiti hitro in odločno, drugače boste ostali brez našega najmočnejšega vodstvenega kadra, takšna usoda je zadela velik del našega aktiva v Vojvodini.) Priporočamo vam, da ustvarite v okviru partizanskih oddelkov čisto delavski bataljon (srp in kladivo) samo s partijskim vodstvom, sestavljen iz najbolj borbenih delavcev, ki bodo s svojo borbenostjo, disciplino in politično trdnostjo zgled vsem drugim in ki bodo hkrati dvigali ime naše partije in delavskega razreda.¹⁴ Za ta bataljon ni treba jemati delavcev iz že obstoječih oddelkov, temveč jih je treba mobilizirati na novo, le majhen del, jedro je treba glede na njihove izkušnje vzeti iz že obstoječih

⁹ Pismo Josipa Broza-Tita. Glej op. 6!

¹⁰ Gre za nedatirani navodili vrhovnega štaba narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije o zavzemanju in osvobajanju naseljenih krajev in o obrambi osvobojenega ozemlja iz oktobra 1941. (Zbornik dokumenata i podataka o narodnoosvobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda tom II, knj. 2, dok. 23 in 24.) Bili sta prvi vojaško-taktični navodili, ki ju je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet dobilo od vrhovnega štaba in sicer še prej kot se je dokopalo do izčrpnih navodil na temelju laštinih izkušenj. Dotedanji komandant kamniškega bataljona dr. Marijan Dermastia je namreč ravno tedaj po nalogu glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet na temelju izkušenj španske državljanske vojne in prvih partizanskih enot na Slovenskem sestavil Kratak tečaj za partizanske poveljnike. (Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovenskih narodov, del VI — borbe v Sloveniji, knj. 1 — dalje navajam Zbornik NOV — dok. 81.) Vsebinska primerjava obeh navodil in spisa dr. Dermastie pokaže, da je obe navodili smiselno uporabil pri sestavi svojega izdeka to je v poglavju o naseljenih mestih (1. borba za naseljena mesta, 2. obramba naseljenih mest, 3. obramba osvobojenega ozemlja).

¹¹ Nemški tajni državni policiji (gestapo) na slovenskem Štajerskem je 7. avgusta 1941 uspelo ujeti sekretarja pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Slavka Šandra in članico tega komiteja Slavo Klavoro. Oba so ustrelili kot talca na dvorišču sodnih zaporov v Mariboru dne 24. avgusta 1941. Oba sta bila odlikovana z redom narodnega heroja. (Slovenski biografski leksikon, III. knjiga 11. zvezek str. 653; Poslovilna pisma žrtev za svobodo, Maribor 1969. str. 9, 41 in 42.)

¹² V izvorniku je to mesto označeno s pikami. Domnevamo da prevajalec na italijanski kvesturi v Ljubljani še ni poznal izraza »politkomisar« in ga seveda ni znal prevesti v italijanščino.

¹³ Smiselno se mora glasiti: partijsko delo. Kot bomo videli, je prevajalec nekajkrat namesto partijsko zapisal partizansko.

¹⁴ V vrhovnem štabu narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije so torej že sredi oktobra 1941 in ne šele v drugi polovici decembra 1941 mislili na formiranje posebnih proletarskih enot.

partizanskih čet. Tako tudi ne kaže izključiti možnosti formiranja manjših oddelkov (vodov, desetini) tudi v okviru drugih partizanskih enot, toda samo v posameznih primerih, kajti ne smete dopustiti, da bi se razvijala neka naša neodvisna partizanska vojska.

Partijska organizacija in štab. Ponovno poudarjam to, kar smo vedno poudarjali kot načelo za prihodnost: vodstvo partizanskih čet mora ostati brez-pogojno v naših rokah. V tem pogledu *bodite kar najbolj oprezni in nepopustljivi nasproti zaveznikom.* To ne pomeni, da morate biti sektaški. Partizanski oddelki morajo biti to, kar so bili ob nastanku — skupna vojska slovenskega naroda pod splošnim vodstvom OF. Toda mi moramo gledati na jutrišnji dan in v okviru splošne osvobodilne akcije moramo gledati na to, da ohranimo trdno našo bazo. Zato pazite na formiranje komunistične politike in na krepitev partizanskih¹⁵ organizacij, predvsem tam, kjer politični komunizem še ni komunističen.¹⁶ Pazite posebno na sestavo štabov. Partizanska organizacija se sicer ne sme naravnost vmešavati v delo štabov, mora pa zagotoviti svojo kontrolo in svoje vodstvo prek partizanov,¹⁷ ki delajo v štabu. Treba je težiti k temu, da bi bili štabi kolikor mogoče neodvisni in da ne bi bili odvisni od organizacij, zvezanih s partijo. Ne smete dopustiti, da bi se sekretarji partijskih O. K.¹⁸ naravnost vmešavali v delo štaba. Samo glavno poveljstvo sme imeti vodstvo v vseh podrobnostih. Vi morate zagotoviti, da bo glavno poveljstvo delalo dobro.

Delegati glavnega poveljstva. Dosedanje izkušnje so pokazale, da je imel prav Lojze,¹⁹ ko je zahteval od partije, naj mu da na voljo nekaj ljudi, ki bi bili delegati glavnega poveljstva in ki bi jih glavno poveljstvo poslalo *po potrebi vodit bojne operacije tistih oddelkov*, kjer bi to bilo potrebno. Ni pametno, da bi se predstavniki partije ukvarjali s temi zadevami (razen če bi šlo za splošno okrepitev splošnega gibanja). Ta zveza je bila morda upravičena v začetku, ko je šlo predvsem za pravilno postavljanje političnih problemov o partizanih in za lomljenje oportunitizma, danes pa bi takšne metode ovirale razvoj partizanstva. Tudi v tem pogledu naj velja pravilo: zagotoviti partizanskim poveljstvom in štabom čim večjo neodvisnost v izvrševanju dela.

Obveščevalna služba. Z vso odločnostjo nadaljujte z razvijanjem v dveh smereh, kakor smo se zgoraj dogovorili: politična služba s pomočjo posebnega aparata, ki se naj ne omejuje na samo Ljubljano, temveč naj deluje po vsej Sloveniji, predvsem z ustvarjanjem svojih organov na morebitnem osvobojenem ozemlju (da bi onemogočili kakršnekoli intrige pete kolone), vojaška obveščevalna služba prek posebnega oddelka glavnega poveljstva in prek primernih oseb v podrejenih štabih, s pomočjo političnih odborov itd. O tem boste dobili podrobnejša navodila, vendar mislim, da ta ne bodo bistveno drugačna od navodil, ki smo jih navedli zgoraj.

Način mobilizacije za partizanske oddelke. Najbolj mobilizacija za partizanske oddelke in najbolj odločna akcija dokazuje, da je bil sto po sto pravilen sklep našega posvetovanja s predstavniki glavnega štaba,²⁰ ki pravi, da je

¹⁵ Smiselno je: partijskih organizacij. Glej op. 13!

¹⁶ Nejasno mesto v italijanskem prevodu »dove il comunismo politico non è comunista«. Verjetno mora biti: »kjer politični komisar še ni komunist«.

¹⁷ Smiselno je: partijcev.

¹⁸ Okrožnih komitejev.

¹⁹ Franc Leskošek-Luka, sekretar CK KPS in komandant glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet.

treba takoj mobilizirati ljudi in jih vključiti v čete, ne pa jih zadrževati v tovarnah. Načeloma je treba zavrnilo tiste oddelke, ki jih predlagajo »nagodetovci«²¹ (zagovarjajo jih tudi nekateri od naših), ki bi formirali oddelke, ki bi deloma bili doma, deloma hodili na akcije. Bili smo premalo odločni v tem pogledu, medtem ko srbske izkušnje kažejo, da takšni oddelki ne morejo imeti resnega pomena, dokler partizani ne zavzamejo dela ozemlja in ne mobilizirajo prebivalcev z osvobodjenega ozemlja ali iz neposredne okolice za določene pomožne akcije (rušenja cest, mostov itd.). Mobilizacija naj bo v začetku prostovoljna. Toda na osvobojenem ozemlju, kolikor ga boste zasedli, je dovoljena tudi obvezna mobilizacija za določene pomožne akcije, deloma tudi za fronto, samo da je v tem primeru treba politično dobro pripraviti to mobilizacijo, ki ne sme biti izvedena v velikem obsegu.

Mobilizacija sredstev. Jasno je, da je pravilno načelo, ki smo ga postavili, da partizani ne vzamejo nič od kmetov in od domačinov s silo, toda to načelo velja v celoti samo za začetne akcije, ker partizansko gibanje, ki se razširi na širše ozemlje, ne more učinkovito delovati brez konjev, vozil itd., v tem primeru je treba rekvirirati kmetom, ki lahko dajo brez velike škode (najbogatejši, ki imajo več živali), konje in vozove in našim magnatom tudi avtomobile, motorna kolesa, kolesa itd. Ko osvobodite kakšen kraj, kakšno vas, kakšno območje itd., rešite tisto ozemlje davkov, toda pozovite kmete, naj preskrbijo živež našim oddelkom. Ko sem bil pri nekaterih četah in štabih, sem povsod opazil, da so kmetje skupno, brezplačno in z veseljem vzdrževali z živežem cele čete in odrede. V skrajnem primeru je treba posebno pri Slovencih, ki so skopi, zahtevati in zavezati bogatejše kmete, da določijo neko količino živeža. V osvobodilnem boju mora vsakdo prispevati žrtve.

V tem pogledu smo bili preveč »čisti«, čeprav je bilo to v začetku koristno. Navajam primer, da imamo vozila vseh vrst, tovornjake in avtomobile, kmečke vozove in jahalne konje. Formirajo se oddelki partizanske konjenice.

Kako začeti. Že sami smo večkrat poudarjali, da je napačno ostajati skrit globoko v gozdovih. Vendar smo se motili v bistveni zadevi. Težili smo k zasedbi posameznih vasi in mest, k izvajanju posameznih diverzantskih akcij, nismo pa postavili vprašanja postopnega čiščenja ozemlja. Ta izkušnja se mi zdi nadvse pomembna. Vsaka partizanska enota mora že od vsega začetka širiti ozemlje, na katerem se giblje, in ukreniti vse potrebno, da sovražnik ne bi ponovno zavzel tega ozemlja, postavljati zasede na cestah in prehodih, prekopavati ceste, rušiti mostove, hitro uničiti vse prometne poti, po katerih bi se mogel sovražnik približati zavzetemu ozemlju. Korak za korakom je treba skrbeti in osvobajati teren. Treba se je izogibati frontalnih bojev. Bistvena oblika boja je zaseda. Kar zadeva zasede, glej priloženo pismo z navodili (vrhovnega štaba).²² Menim, da je za vas najpomembnejše za začetek, da očistite teren, ki vam ga je v poslednjem pismu določil TT.²³

Razoroževanje. Prvo orožje boste dobili od patrolj in na orožniških postajah. Okrepite boj za orožje, ker orožja občutno primanjkuje celo v Srbiji,

²⁰ Misli verjetno na posvetovanje predstavnikov pokrajinskih poveljstev partizanskih čet z glavnim štabom (potlej vrhovni štab) narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije v Stolicah pri Krupnju 26. septembra 1941. Glej op. 8!

²¹ Skupina »Stare pravde«, ki jo je vodil inž. Crtomir Nagode. (Dokumenti lj. rev. Sl., dok. 20. op. 2.)

²² Glej op. 10!

²³ Josip Broz-Tito. Glej op. 6!

kjer imamo svojo tovarno pušk.²⁴ Ko govorim o orožniških postajah, poudarjam, da smo tudi v tem pogledu delali brez sistema in brez načrta. Treba je razoroževati orožniške postaje in uničiti posadke tako, da se ne bodo mogle vrniti. To je začetek čiščenja ozemlja. Treba je uničiti postajo za postajo in očistiti teren, da bi zagotovili čimbolj svobodno gibanje.

Boj proti dezertarjem: Zadeva je jasna. Treba je delati z večjo odločnostjo kakor v preteklosti. Nato objaviti imena ustreljenih v »Slovenskem partizanu«, če ga boste izdajali.²⁵

Formiranje komunistične politike v poveljstvih: Še posebej boste okrepili partizanske akcije, če boste pritegovali v partizanske vrste vedno večje število kompromitiranih aktivistov. Potrebno je zagotoviti obstoj in nadaljnji razvoj naših partijskih organizacij z novimi kadri, četudi mladimi in šibkimi, toda glavni sektor današnje borbe je vojaška akcija, v katero je treba vključiti velik del naših partizanskih kadrov,²⁶ da bi jih na ta način rešili pred uničenjem. Poučite zbor političnih komunističnih poveljnikov,²⁷ da brezpogojno izpolnijo vse splošne odredbe in poučite organe o načinu partizanske borbe. Opozorite politične komisarje in partijske organizacije na njihovo zelo pomembno poslanstvo, da razširijo čim večjo propagandistično aktivnost povsod, kjerkoli se pojavijo partizani. Brez propagande, brez nenehnega političnega dela ne bomo aktivirali podeželskih množic.

To je izvleček iz pisma z navodili vrhovnega štaba narodnoosvobodilnih čet Jugoslavije in CK KPJ, pomemben za našo vodilno partijsko aktivnost. Vrh tega opozarjam na razne članke z juga za naše publikacije OF (Osvobodilne fronte).²⁸

²⁴ Misli na tovarno orožja in streliva v Užicu.

²⁵ Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je prvo številko svojega glasila Slovenski partizan izdalo oktobra 1941 (Zbornik NOV, dok. 42, op. 1.)

²⁶ Smiselno je: partijskih kadrov. Glej op. 13!

²⁷ Verjetno bi moralo biti: političnih komisarjev. Glej op. 12!

²⁸ V svojem poročilu z dne 5. decembra 1941 centralni komite KPS pravi da je prejel tudi 1. in 2. številko Borbe ter jo razmnožil v 60 izvodih za okrožne komiteje KPS in okrožne odbore OF. (Dokumenti lj. rev. Sl., dok. 94.)